

Т. А. Павленко

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу проблеми евтаназії як прояву права людини вільно розпорядитися своїм правом на життя. Визначається, що право розпорядитися своїм життям належить виключно носієві цього права, відповідно, делегування вказаного права є неприпустимим.

Ключові слова: право людини на життя; евтаназія; «право на смерть»; умисне вбивство, вчинене зі співчуття до потерпілого.

Аннотация. Статья посвящена анализу проблемы эвтаназии как проявлению права человека свободно распорядиться своим правом на жизнь. Определяется, что право распорядиться своим правом на жизнь принадлежит исключительно носителю этого права, соответственно, делегирование данного права является недопустимым.

Ключевые слова: право человека на жизнь; эвтаназия; «право на смерть», умышленное убийство, совершенное по мотивам сострадания к потерпевшему.

Abstract. The article is devoted to the problem of the euthanasia as a manifestation of the human right on free disposal of his own life. It is defined that the right on disposal of the life exclusively belongs to the bearer of this right and, as a result, it is inadmissibly to delegate this right.

Key words: human right to life; euthanasia; right to death, mercy killing

Згідно з міжнародно-правовими актами (ст. 3 Загальної декларації прав людини, ст. 6 Міжнародного пакту про громадські та політичні права, ст. 2 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод) право на життя є природним і невід'ємним правом, яке надається від народження. Що знайшло відображення і в національному законодавстві (ст. 3 та 27 Конституції України). Право людини на життя не може бути поставлено в залежність від того, в якій державі народилася людина, чи існує в цій державі правова система щодо забезпечення та гарантії прав і свобод чи не існує. Право людини на життя, яке становить природне право, передуює виникненню держави і законодавства, воно не може бути відібрано у людини, воно не може бути обмежено, і тим паче скасовано. Це право людини складає основу її життєдіяльності, основу її існування взагалі.

Що стосується проблеми визначення місця права на життя упродовж історії, то формування права на життя та його закріплення в українському законодавстві вивчалися здебільшого в контексті загальної концепції прав людини або у площині скасування смертної кари (така тенденція була характерною і для світової спільноти).

Нині одними з найгостріших питань є такі: якщо серед природних та невід'ємних прав людини право на життя є найголовнішим, яке дається людині з появою самого життя, чи вправі вона сама розпорядитися цим правом та своїм життям? Чи можливо говорити про «право людини на смерть», і якщо так, то в яких випадках?

На сьогодні ні у Європейській комісії з прав людини, ні у прецедентному праві у зв'язку, зокрема, з проблемою евтаназії не розглядаються питання про припустимість самогубства з юридичної точки зору, та залишається відкритим питання: чи охоплюється правом на життя обов'язок жити та, відповідно, чи може індивід відмовитися від цього права [1, с. 141].

У сучасних умовах у різних державах є факти застосування евтаназії (Голландія, Литва, США, Швеція та ін.) [1, с. 143]. Причому з року в рік кількість проявів евтаназії збільшується, як і збільшується коло осіб, задіяних у цьому процесі. І чим далі акти евтаназії викликають все більший громадський резонанс. (Чи не найбільш резонансною можна назвати справу патологоанатома Д. Кеворкяна (США), який особисто здійснив евтаназію понад 130 громадян США, за що у процесі заслужив прізвисько «Доктор Смерть») [2, с. 111].

Не так часто, але трапляються випадки евтаназії й на території держав колишнього Радянського Союзу (наприклад, у 1997 р. у Ростовській області (Н. убив свою невиліковно хвору матір); у Литві (мати вбила свого сина, який пів року страждав від опіків після спроби самоспалення) [3].

Відомі випадки застосування евтаназії і до деяких відомих людей (37-ий президент США Р. Ніксон, який після першого інсульту написав звернення до лікарів з проханням не застосовувати до нього штучних методів продовження життя у випадку повторного крововиливу у мозок, коли він не зможе виявити свою волю; президент Франції Ф. Міттеран, який хворів на рак) [2, с. 111].

Сьогодні суспільна оцінка евтаназії, а в правовому визначенні права людини на смерть, як зазначають деякі вчені-криміналісти [2, с. 112], належить до числа контрарверсійних. Хоча при цьому ніхто не заперечує права людини на природну смерть, коли процес вмирання людини проходить без зовнішнього його прискорення.

Проблема евтаназії – це здебільшого проблема вибору (морального вибору суспільства, професійного та етичного вибору лікаря, персонального вибору індивіда). Цей вибір може і повинен здійснюватися на основі біологічної етики. Однак етичні норми не наділені ефективним механізмом реалізації. Тим паче, що в наш час, на жаль, відбувається атрофування моральних засад, що призводить до духовної кризи. Тому саме право, яке має різноманітні засоби регламентації тієї чи іншої діяльності, виступає мірою соціального компромісу та механізмом забезпечення суспільної безпеки.

Основоположним правом людини є право на життя, яке передбачає й існування «права на смерть». Ця проблема широко дискутувалася як вченими-юристами, так і філософами, соціологами та іншими науковцями у всі часи і продовжує викликати суперечки і тепер. Існують дві протилежні позиції щодо можливості людини вільно розпорядитися своїм життям: на одній позиції прибічники «права на смерть», на другій – противники такого права.

До прибічників законодавчо дозволеної евтаназії відносяться, як це не дивно, лікарі (за результатами опитування, проведеного у 1994 р. серед лікарів у віці до 30 років, визначено, що на питання – чи вважаєте ви евтаназію припустимою? – 49 % респондентів відповіли – так. Навесні 2000 р. на аналогічне запитання у Московській

медичній академії імені І.М. Сеченова «так» відповіли 78 % студентів, непринятною евтаназію визнало лише 18 % респондентів) [4, с. 118].

У юридичній літературі проблема евтаназії розглядається переважно через призму прав людини і переважає думка, що активна евтаназія є злочином. Якщо право людини на життя визнане на міжнародно-правовому рівні, то право людини на дострокову, передчасну смерть, необхідність визнання якого обстоюють ряд вчених і практиків, не знаходить підтримки як на міжнародно-правовому рівні, так і на рівні абсолютної більшості цивілізованих держав. Згідно з Венеціанською декларацією про термінальний стан, яка була прийнята 35-ю Всесвітньою медичною асамблеєю (ВМА) у жовтні 1983 р., у процесі лікування лікар зобов'язаний, у міру сил, полегшити страждання пацієнта, завжди керуючись інтересами хворого. При цьому вважається, що лікар не продовжує страждання людини, що помирає, припиняючи на її прохання, а якщо хворий перебуває у непритомному стані – на прохання рідних, лікування, що здатне лише відстрочити настання неминучого кінця. Разом з тим відмова від лікування згідно з Декларацією 1983 р., не звільняє лікаря від обов'язку допомогти помираючому, призначивши ліки, що полегшують страждання [5, с. 48].

Декларація про евтаназію, прийнята у жовтні 1987 р. в Мадриді на 39-й ВМА, закріплює, що евтаназія, як акт умисного позбавлення життя пацієнта, навіть на прохання самого пацієнта або на основі звернення з подібним проханням його близьких, є неетичною. Це не виключає необхідності поважливого ставлення лікаря до бажання хворого не перешкоджати перебігу природного процесу помирання у термінальній фазі захворювання [5, С. 48–49].

Можна зробити висновок, що і Венеціанська, і Мадридська декларації ВМА допускають пасивну форму евтаназії, а саме – лікар не приймає ніяких заходів для продовження життя хворого, а лише застосовує обезболювальні препарати.

Суперечливі погляди на евтаназію з морально-етичної та медичної позицій викликали й суперечливу юридичну оцінку цього явища, що не могло не знайти свого відображення у законодавстві різних держав світу. (Так, у 50-ти штатах США прийняті закони, якими дозволено пасивну евтаназію (перший у світі Закон «Про право людини на смерть» було прийнято у штаті Каліфорнія у 1977 р., штат Орегон – Закон «Про право на гідну смерть» 1977р.; пасивна евтаназія не вважається злочином у Швеції та Фінляндії, а в Бельгії та Нідерландах (у 2000 р. у Нідерландах офіційно зареєстровано 2 216 випадків евтаназії) вона дозволена законом) [2, с. 114].

У більшості ж країн світу евтаназія або не передбачена законом або заборонена ним. У кримінальних кодексах багатьох держав передбачено відповідальність за евтаназію як різновид умисного вбивства при пом'якшуючих обставинах (Австрія, Азербайджан, Болівія, ФРН, Греція, Грузія, Данія, Індія, Іспанія, Італія, Ліван, Республіка Польща, Португалія, республіка Корея, Швейцарія, Японія та ін.). В інших державах таке вбивство залежно від обставин кваліфікується на загальних засадах як просте або кваліфіковане.

Водночас у ряді держав, де у кримінальних кодексах немає складів умисних вбивств із співчуття (евтаназія), передбачено пом'якшуючу покарання обставину – вчинення злочину зі співчуття (Росія, Казахстан, Таджикистан).

В Україні евтаназія заборонена законом. Це закріплено ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я: медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань. Відповідно названа стаття передбачає, що особа, яка свідомо вчинила евтаназію, підлягає кримінальній відповідальності згідно з законодавством України.

Однак вітчизняному кримінальному праву відомі випадки звільнення від кримінальної відповідальності за спричинення смерті з мотивів співчуття. У примітці до ст. 143 КК УРСР 1922 р. говорилося, що вбивство, вчинене на прохання убитого зі співчуття, не карається. Однак судова практика показала, що безкарність позбавлення життя на прохання потерпілого зі співчуття є неправильною, і примітка через декілька місяців після введення в дію кодексу була відмінена (3 січня 1923 р.) [6, с. 51].

У сучасній теорії кримінального права України та у правозастосовній практиці визнано, що згода іншої людини на позбавлення її життя або наявність її прохання про позбавлення життя не усуває протиправності діяння, спрямованого на позбавлення життя такої людини і не звільняє суб'єкта, який це вчинив від кримінальної відповідальності.

Що ж стосується можливості законодавчого закріплення «права людини на смерть» у вітчизняному законодавстві, то слід зазначити:

– по-перше, виходячи з базових положень права людини на життя, а саме зі ст. 3 Загальної декларації прав людини, ст. 6 Міжнародного пакту про громадські та політичні права, ст. 2 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод та ст. 27 Конституції України, які гарантують людині не життя, а саме право на життя і встановлюють, що ніхто не може бути позбавлений життя свавільно; це свідчить про те, що можлива легалізація евтаназії в Україні не призведе до суперечностей з Конституцією України та міжнародними документами;

– по-друге, не всяке позбавлення людини життя є свавільним, тобто, таким, що порушує закон. У цьому випадку евтаназія не може розглядатися свавільним позбавленням людини життя, оскільки самою людиною надано згоду на таку поведінку, а отже, евтаназія не суперечить ст. 27 Конституції України;

– по-третє, не можна говорити про право на смерть як про категорію. Тим паче не можна виявляти подібну правомочність із права на життя, оскільки в ній присутнє саме заперечення життя. Однак, посилаючись на міжнародно-правові акти, на Конституцію України, та ст. 43 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року (з подальшими змінами та доповненнями), ми вважаємо за доцільне говорити все ж таки про право вільного розпорядження людиною своїм життям. Необхідно додати, що оскільки право на життя є суб'єктивним правом людини, яким вільна розпорядитися лише вона (хоча і виникає це право незалежно від його носія), то й приймати рішення по розпорядженню цим правом може лише сама людина, якій це право належить, ніхто інший не може прийняти за неї такого рішення. Неприпустимо ототожнювати згоду хворого та його родичів, опікунів, попечителів та представників на надання чи ненадання медичної допомоги. В даному

аспекті слід погодитися з позицією О.В. Леонтєва, що неможливо прирівнювати згоду хворого та згоду його родичів на відмову від медичної допомоги, не враховуючи думку хворого з різних причин (від прямого ігнорування до неможливості її отримати через те, що пацієнт перебуває у безпритомному стані), в такому разі повинна наступати кримінальна відповідальність лікаря за ненадання допомоги хворому медичним працівником [7, с. 16] (ст. 139 КК України);

– по-четверте, не заперечуючи в принципі евтаназію як прояв природного права людини розпорядитися своїм життям, не можна водночас не прийняти до уваги й ті аргументи, які висувають її противники. В Україні на сучасному етапі її розвитку легалізація евтаназії є неприпустимою, оскільки вона, перш за все, може призвести до зловживань у відношенні до хворих та людей похилого віку. І слід підтримати тезу Ю.М. Лопухіна та О.В. Леонтєва, що не говорячи вже про можливість зловживань, про тяжку долю лікаря, який вирішує стати «гуманним вбивцею», – така точка зору (законодавче закріплення некараності вбивства із співчуття на прохання хворого) є жорстокою та, принаймні, для нашого суспільства непринятною. Навряд чи розумно легалізувати «легкий шлях» полегшення страждань тяжкохворого – його вбивство. Лікарю необхідно до кінця боротися з хворобою всіма способами, полегшувати страждання пацієнта, здійснювати пошук нових засобів та шляхів лікування хвороб – тоді прогрес медицини буде продовжений [7, с. 16]. Не можна забувати і про те, що право розпорядитися своїм життям належить виключно носію цього права, у випадку ж вчинення евтаназії це право перекладається на іншу особу, що є неприпустимим, оскільки право на життя не можна делегувати, передати;

– по-п'яте, ми не можемо погодитися і з точкою зору, що недоцільно вводити до КК України привілейований склад вбивства – вбивство з мотивів співчуття. Визнаючи евтаназію злочином проти життя та кваліфікуючи її за ч. 1 ст. 115 КК, не можна забувати, що у випадку такої постановки питання весь спектр принципово різних дій, спрямованих на позбавлення життя як з мотивів співчуття, так і з мотивів помсти, особистої неприязні фактично отримують однакову юридичну оцінку. Умисне вбивство, вчинене із співчуття до потерпілого, та вбивство із помсти, ревнощів, неприязні не можуть бути рівнозначними за ступенем суспільної небезпеки. Особа, яка вчинила вбивство із співчуття, в момент вчинення злочину керується мотивами, які заслуговують поблажливості, що свідчить про відносно невеликий ступінь суспільної небезпеки. Ця теза підтверджується тенденцією, яка намітилася у зарубіжному кримінальному праві, про що вже йшлося. Крім того, в такому разі повніше відображається диференційований підхід до встановлення кримінальної відповідальності.

Література

1. Нуркаева Т.Н. Личные (гражданские) права и свободы человека и их охрана уголовно-правовыми средствами: вопросы теории и практики / Нуркаева Т.Н. – СПб.: Издательство Р. Асланов «Юридический центр Пресс», 2003. – 254 с.;
2. Грищук В. Евтаназія: суспільна та кримінально-правова оцінка / Грищук В. // Право України, 2010. – № 9. – С. 110-119;
3. Акопов В. Эвтаназия (этические, правовые, медицинские проблемы) / Акопов В. // Ростовская

Электронная газета. – 21 дек. – 1999. – № 24 (30); **4.** Романовский Г.Б. Гносеология права на жизнь / Романовский Г.Б. – СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. – 370 с.; **5.** Островская И.В. Медицинская этика: Сб. док.: [Справ. пособ. для студ. мед. колледжей и училищ] / В.Г. Лопатников. – М.: АНМИ, 2001. – 247 с.; **6.** Бородин С.В. Преступления против жизни / Бородин С.В. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2003. – 467 с.; **7.** Леонтьев О.В. Нарушение норм уголовного права в медицине / Леонтьев О.В. – СПб.: СпецЛит, 2002. – 63 с.